

סימבוליות ציונית בסמלי אגודת ישראל*

אגודת ישראל נוסדה בשנת 1912 כארגון עולמי של היהדות החרדית, שמטרותיו העיקריות, לפעול בעולם היהודי בתחומי הדת, החינוך והרווחה. אגודת ישראל לא הצטרפה להסתדרות הציונית וראתה בה את יריבתה, בגלל תפיסותיה החילוניות. שיבת ציון ויישוב ארץ-ישראל לא נכללו במצע האגודה¹ והותרו כפעולות לא מאורגנות של יחידים. עם עליית כוחה של ההסתדרות הציונית – היותה לגורם מדיני מוכר, וגדילת היישוב בארץ-ישראל – נאלצה אגודת ישראל להתמודד עם נושא יישוב הארץ.

אישים ומחנות בתוך אגודת ישראל, שציידו במטרות המעשיות והמדיניות של הציונות בארץ-ישראל גרמו לשינוי מיקומו של נושא ארץ-ישראל במצע אגודת ישראל, עד להיותו לנושא עיקרי כמו בתנועה הציונית.² התפתחות זו משתקפת בדיונים שהתנהלו, בהחלטות שהתקבלו בכינוסי התנועה, בפעילותה בארץ-ישראל, ובמידת שיתוף הפעולה המדיני שקיימה עם ההסתדרות הציונית. שינוי אידיאלי זה משתקף באופן מוחשי ביותר בסמלי אגודת ישראל.

מקובל להגדיר סמל כמיתוס שבודד ונראה לעין; סימבוליות מתקיימת כאשר מילה או אובייקט, לעתים חסרי משמעות כשלעצמם, מייצגים דבר מה אחר או שורה שלמה של הקשרים רגשיים ומוכר יותר, ולכן גורמים למחויבות מהירה, כתוצאה מהקשרים רגשיים אלה.³ כך למשל, מפת ארץ-ישראל או מגן-דוד, מקבלים משמעות אידיאולוגית ברורה כתוצאה מזיהויים עם

* המאמר מתבסס על תת-פרק מאגודת ישראל מול הציונות ומדינת ישראל, אידיאולוגיה ומדיניות, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, 1989, (בהדרכת פרופ' אליעזר דון-יחיא).

1. אגודת ישראל כללי ההסתדרות לפי שעה, בית הספרים הלאומי, L 484.
2. אגודת ישראל הורכבה ממחנות שונים. בארץ-ישראל עד לשנות ה-30, באו רוב חבריה מקרב היישוב הישן, שהתנגד לשיתוף פעולה עם הציונות. לעומת זאת באגודת ישראל העולמית היו מחנות שראו בחיוב את יישוב ארץ-ישראל והצהרת בלפור. ד"ר יצחק ברויאר, ממנהיגי האגודה העולמית, אף גיבש תפיסה אידיאולוגית, שבמרכזה הקשר בין עם ישראל לארץ-ישראל. ראו: יעקב לוינגר, 'הציוני שנלחם בציונות', בתוך: ספר ברוך קורצווייל, תל-אביב תשל"ה, עמ' 151-168.
3. David Gross, 'Myth and Symbol in George Sorel', *Political Symbolism in Modern Europe*, London 1972, p. 107

התנועה הציונית. להלן אציג את התמורות שחלו בסמלי אגודת ישראל, המשקפים שינויים במיקום ארץ-ישראל באידאולוגיה האגודאית. הסמלים עוצבו, בעיקר לקראת כנסים ארציים ועולמיים של התנועה והוצגו על קירות האולמות בהם נערכו הכנסים, על מודעות רחוב ועל נייר מכתבים. הסמל ביטא מסר אידאולוגי הנתפס היטב על ידי ההמונים ומאחדם סביבו.

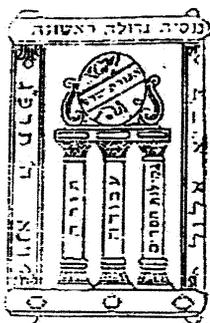
לכל אחת מ'הכנסיות הגדולות' (קונגרסים של נציגי אגודת ישראל העולמית) עוצב סמל מיוחד, שבא לבטא את האווירה בתנועה ערב הכינוס, ואת תפיסות מנהיגי התנועה – יוזמי הכינוס: לכנסייה הגדולה הראשונה, שהתכנסה בווינה באלול תרפ"ג, עוצב הסמל הראשון של אגודת ישראל. מספר גורמים השפיעו על קביעת תוכני סמל זה: כתוצאה מההישגים המדיניים של התנועה הציונית הועלו במחנה האגודאי דרישות למיקוד הפעילות בעבודה הארץ-ישראלית מתוך רצון להוות תנועה מתחרה בתנועה הציונית, או מתוך ראיית ארץ-ישראל כמקלט אפשרי להמוני יהודים הנאלצים לעזוב את מקום מגוריהם מחוסר מקורות פרנסה. מחנה אחר, שבאותה עת היווה חלק חשוב מהאגודה, התנגד לכל פעילות שתחקה את התנועה הציונית, ובכך תיתן לגיטימציה לפעולותיה. כדי למנוע מאבק תוך תנועתי התמקדה האגודה בבעיות הכלכלה והחינוך היהודי; מצבם הכלכלי הקשה של יהודי אירופה לאחר מלחמת העולם הראשונה, ובייחוד המשבר הכלכלי בפולין הקל על האגודה להתמקד בנושאי סעד.

בהשראתו של יעקב רוזנהיים, נשיא אגודת ישראל, הונחו דיוני הכנסייה והחלטותיה בניסיון לאחד את הקבוצות השונות שבאגודת ישראל. הכנסייה השתדלה שלא לקבל החלטה אופרטיבית העלולה לגרום לפילוג. חילוקי הדעות באו לביטוי בדיונים: הרב י"ל צירלסון ביקש שאגודת ישראל תשתף פעולה עם 'המזרחי', ואילו הרב מ' שפירא קבע שאין אפשרות לשיתוף פעולה עמה כל עוד היא כפופה להסתדרות הציונית.⁴ ההחלטות שהתקבלו היו בגדר הצהרות כלליות שכללו קריאה לשלום בין האומות, קריאה לממשלת בריה"מ לחדול מרדיפת היהודים והחלטות בדבר עידוד החינוך היהודי. עוד קיבלה הכנסייה החלטה עקרונית בדבר קבלת המרות של 'מועצת גדולי התורה', קבוצת אישים תורניים, אשר החלטותיה יקבעו את דרכה של אגודת ישראל.⁵ אשר לעבודה הארץ-ישראלית, החליטה הכנסייה לייסד את 'קרן הישוב', קרן לאיסוף כספים לצורך יישוב ארץ-ישראל, בדומה לקרן הקיימת ולקרן היסוד של התנועה הציונית; כמו כן הוחלט לייסד 'מרכז ארץ-ישראלי' שיקדם פעילות ליישוב

4. 'דיוני הכנסייה ה'1', קול ישראל, 2.11.23, עמ' 2.

5. 'דיוני הכנסייה ה'1', קול ישראל, 7.9.23, עמ' 2.

ארץ-ישראל. עם זאת הדגישה הכנסייה שכל הפעילות היישובית תיעשה כיוזמה פרטית שלא במסגרת התנועה.⁶ ההחלטות לאסוף כספים במסגרת קרן היישוב ולהקים מרכז ארץ-ישראלי נותרו בגדר הצהרה בלא שנעשו צעדים למימושן. אגודת ישראל חזרה בכנסייה זו על העקרונות הכלליים של ועידת הייסוד, שהתקיימה ב 1912 בקטוביץ, בניסיון למנוע חילוקי דעות על רקע היחס לארץ-ישראל ולהפיגין אחדות. הסמל הורכב משלושה עמודים ועליהם הכתובת: 'תורה, עבודה, גמילות חסדים'. על שלושת עמודי יסוד אלה מוצב כדור הארץ, ובמרכזו הכתובת – 'אגודת ישראל', הדוגלת בערכים האמורים.⁷ בסמל זה הוצגה אגודת ישראל כתנועה דתית כלל עולמית, הפועלת בתחומי חינוך דתי וסעד כלכלי לנזקקים, ללא כל מטרות פוליטיות.

סמל מס' 1

בשנות העשרים הייתה הפעילות האגודאית בשפל. בכנסייה השניה, שהתכנסה בווינה באלול תרפ"ט נשמעו תלונות רבות על חוסר העשייה בתנועה. המאבקים התוך תנועתיים התגברו: בארץ-ישראל גדל היישוב האגודאי החדש, שגישתו לציונות ולאורח חייו שונים מאלו של היישוב הישן; – התקיים מאבק בין שני המחנות על ההגמוניה באגודה הארץ-ישראלית. באגודה העולמית גבר המאבק בין מצדדי שיתוף פעולה עם התנועה הציונית לבין מחייבי הניתוק המוחלט; זאת לצד מתח שהיה קיים בין המנהיגות הוותיקה בגרמניה לבין מנהיגות המחנה האגודאי הגדול בפולין.

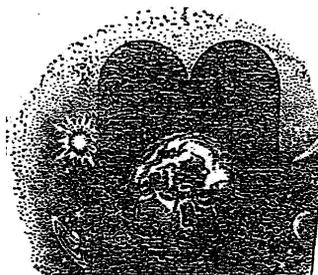
כמו בכנסייה הגדולה הראשונה, התאמצו גם מארגני הכנסייה הגדולה השנייה, לא לעסוק בנושאים מעוררי מחלוקת, והנואמים התרכזו בעיקר

6. 'החלטות הכנסיה הגדולה בנוגע לארץ ישראל', קול ישראל, 24.9.23, עמ' 1.

7. הסמל מבוסס על אמרת שמעון הצדיק 'על שלושה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים', מסכת אבות א. עבודה במובן של תפילה.

בנושאים דתיים הנוגעים לכלל ישראל ובמאורעות תרפ"ט. שני נושאים עקרוניים נדונו בה: האחד – האפשרות לשתף באגודת ישראל חברים המשתייכים לקהילות שאינן חרדיות-נפרדות או חברי המזרחי; התקבלה הצעת פשרה בין שוללי שיתוף חברי קהילות נפרדות לבין המחייבים, לפיה לא ניתן לשתף חבר בקהילה לא חרדית בתפקידי מנהיגות, ואילו חבר המזרחי אינו יכול להיות במקביל גם חבר האגודה. הנושא העקרוני השני – האפשרות שאגודת ישראל תשתתף בסוכנות היהודית. הסוכנות הוכרה מכוח המנדט כנציגות העם היהודי, שתפקידה לעזור לממשלת המנדט לייסד את הבית הלאומי, ואמורה הייתה לכלול ארגונים יהודים שונים. בפועל הייתה הסוכנות היהודית זהה להסתדרות הציונית. 'מועצת גדולי התורה' התנגדה להצטרפות אגודת ישראל לסוכנות כל עוד היא מזוהה עם ההסתדרות הציונית ועוסקת, בנוסף לנושאים המדיניים, גם בנושאי תרבות. בהנחייתה החליטה הכנסייה הגדולה שאגודת ישראל לא תצטרף לסוכנות היהודית.

בנושא הארץ-ישראלי חזרה הכנסייה והביעה רצון לפעול במסגרת 'מרכז ארץ-ישראלי' ולהפעיל את 'קרן הישוב'. הובעה אכזבה נוכח העובדה שהמגבית לקרן היישוב לא הופעלה, וד"ר פנחס כהן, יו"ר הוועד הפועל העולמי, הגדיר זאת: '... היו כבר תקופות נחותות דרגה לאגודת ישראל, שכל רישומה ההסתדרותי היה ניכר מלימוד הדף היומי [בגמרא] בלבד'.⁸ מארגני הכנסייה הגדולה עיצבו סמל שתאם את תכניה, ללא כל נגיעה לארץ-ישראל: כדור הארץ, בתוך היקום, חבוק בתוך שני לוחות הברית.

סמל מס' 2

8. פנחס כהן, 'דוח של הוועד הפועל הכללי', בתוך: שבתאי שנפלד (עורך), הכנסייה הגדולה השנייה של אגודת ישראל, וינה תרפ"ט, עמ' 18.

בראשית שנות השלושים רבו הקולות, בתוך אגודת ישראל העולמית, שקראו להעמיד את העבודה הארץ-ישראלית במרכז הפעילות האגודאית. היישוב האגודאי החדש גדל בעקבות העלייה מפולין ומגרמניה והיה למרכיב העיקרי של האגודה בארץ-ישראל; חלק מאנשי היישוב הישן אף פרשו מהאגודה והקימו את 'חברת חיים' – לימים 'נטורי קרתא'. היישוב האגודאי החדש צידד בשיתוף פעולה הדוק עם התנועה הציונית. כתוצאה מכך נוהלו דיונים בדבר שיתוף פעולה מדיני עם הסוכנות היהודית.⁹ במקביל החלה אגודת ישראל להפעיל מגבית למען התישבות אגודאית בארץ-ישראל במסגרת 'קרן היישוב', שהוקמה, כאמור, עוד בכנסייה הראשונה.¹⁰ על חוברות התעמולה והמודעות שקראו לתרום לקרן היישוב הודפס סמל הקרן שביטא את התפיסה הארץ-ישראלית באגודה: הסמל כלל דקלים, בתים עם כיפות ושמש זורחת – אלמנטים מזרחיים ארץ-ישראליים, וכן שני לוחות הברית על רקע מגן-דוד – סמל לאומי-ציוני שהיה המרכיב העיקרי של סמל הקרן הקיימת לישראל – אותה ניסתה 'קרן היישוב' לחקות. הייתה זו הפעם הראשונה שמגן-דוד הופיע בסמל אגודאי. כמסגרת לסמל הודפסה כתובת ביידיש, שתרגומה: קרן היישוב של אגודת ישראל ליישוב ארץ-ישראל ברוח התורה והמסורה.

סמל מס' 3

המשבר הכלכלי העולמי מחד גיסא, ועליית הנאציזם מאידך גיסא, דחפו את המנהיגות הפוליטית של אגודת ישראל להפנות את זרקורי התנועה בגלוי לעבודה הארץ-ישראלית. מחנה חשוב שדחף לכיוון זה היה הסניף האגודאי

9. בינואר 1931 התקיימו בברלין שיחות בין נציגי אגודת ישראל לבין נציגי הסוכנות היהודית. אגודת ישראל הודיעה בשיחות כי לא תנקוט צעדים פוליטיים בלא לבוא לפני כן במגע עם הסוכנות. 6.1.1931. Bart L. to Merkasi Olami schel Hamisrachi, Jerusalem 3573/Z, הארכיון הציוני המרכזי.

10. ההחלטה על הקמת קרן היישוב כמוסד פיננסי לגיוס כספים למען יישוב ארץ-ישראל, התקבלה בכנסייה הראשונה, כנראה במגמה להתחרות בקק"ל. בפועל החלו פעולות ההתרמה הפומביות בשנות השלושים.

הגדול בפולין¹¹ שהיה לגורם מרכזי באגודת ישראל העולמית. רבים מחבריו עלו ארצה והיוו גורם דומיננטי גם באגודת ישראל הארץ-ישראלית. הרב יצחק מאיר לוין, מנהיג התנועה בפולין, דרש להתמסר לבניית ארץ-ישראל כמקום מקלט ליהודים, כפי שעשתה התנועה הציונית עד אז. לכך נוספו הדיונים המדיניים שממשלת המנדט קיימה בנושא עתידה המדיני של ארץ-ישראל ששיאם בוועדת פיל, שהחלה בישיבותיה ב 12.11.36 שנמשכו עד פברואר 1937. אגודת ישראל שביקשה להשפיע על עיצוב דמות הבית הלאומי לכשיקום, נטלה חלק פעיל במגעים המדיניים עם ממשלת המנדט.¹²

בכנסייה הגדולה השלישית, שהתכנסה במאריאנבד (Marienbad) באלול תרצ"ז (אוגוסט 1937), הוקדשו כל הדיונים לנושא ארץ-ישראל, והוויכוח על תוכנית חלוקת ארץ-ישראל ועל הקמת מדינה יהודית, חצה מחנות ככתנועה הציונית. במקביל לדיונים בכנסייה התקיימו דיונים במועצת גדולי התורה, בה נחלקו הדעות בין מחייבי הקמת מדינה יהודית לשולליה; הרב אלחנן וסרמן עמד בראש השוללים הקמתה והרב צירלסון עמד בראש מחייבי הקמתה, בהם כל אדמו"רי פולין. השוללים את הקמת המדינה חששו לדמותה ולחיים הדתיים של המחנה החרדי בתוכה כאשר השלטון יינתן בידי התנועה הציונית-החילונית. מועצת גדולי התורה פרסמה בציבור את דעות השוללים לצד דעות המחייבים, והחלטותיה היוו פשרה בין שני הצדדים; עיקרן – חיוב הקמת מדינה, בתנאי שהתורה תהיה חוקתה. כל דיוני הכנסייה הגדולה הוקדשו לנושא חלוקת ארץ-ישראל והעמדה שעל אגודת ישראל לנקוט באם יוחלט להקים מדינה; נושא זה נדון בוועדה הפוליטית שבכנסייה. ד"ר יצחק ברויאר עמד בראש מחייבי הקמתה, שנחלקו למחייבי החלוקה ולשולליה.

הכנסייה הגדולה החליטה לדחות את 'המדינה היהודית המוצעת על ידי הוועדה המלכותית', לדרוש להפסיק כל הגבלת עלייה ורכישת קרקעות, ולקיים משא ומתן עם בריטניה וחבר הלאומים במטרה 'למצוא פתרון המתאים עם הצרכים הרוחניים והחומריים של העם היהודי ועם זכויותיו ההיסטוריות...'¹³ החלטות הכנסייה, כהחלטות מועצת גדולי התורה, היו פשרה בין מחייבי המדינה לשולליה. במקביל למהפך בתוכן הכנסייה הגדולה חל מהפך גם בסמלה: מפת ארץ-ישראל ועליה כתובת: 'הכנסיה הגדולה השלישית תרצ"ז'. על הים התיכון צוירו קרניים המקרינות אור מארץ-ישראל החוצה לתפוצות.

11. G.C. Bacon, *The Politics Of Tradition, Agudat Israel in Poland, 1916-1939*, Jerusalem 1996
12. יוסף פונד, פירוד או השתתפות, אגודת ישראל מול הציונות ומדינת ישראל, ירושלים תשנ"ט (להלן: פונד, פירוד), עמ' 103-109.
13. ש"א פורדס, 'אספת ועד הפועל של מועצת גדולי התורה', הפרדס, (אלול תרצ"ז) עמ' 4. 'השעה המכרעת בכנסיה הגדולה', במוסף של קול ישראל, 29.8.37.

סמל מס' 4

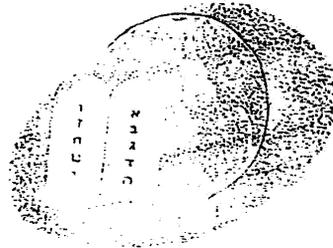
במגעים המדיניים עם ממשלת המנדט הייתה התנועה הציונית לגורם המדיני המייצג את היישוב בארץ-ישראל ואת העם היהודי. אגודת ישראל שביקשה בשנות ה-20 לערער על המעמד שהוקנה לתנועה הציונית, חברה אליה במחצית השנייה של שנות ה-30 ואף ניסתה לחקותה. לקראת הכנסייה הגדולה השלישית הודפסו כרטיסי 'סלע', בדומה ל'שקל' הציוני שרוכשיו היו זכאים לבחור בקונגרסים הציוניים. בשני המקרים הושאלו שמות מטבעות ישראליים מתקופת החשמונאים והבית השני. הסלע עוטר בשני דקלים – אלמנט חוזר ונשנה בסמלים הקשורים בארץ-ישראל; במרכז הודפסו האותיות כ"ג שעוצבו לכנסייה הגדולה השלישית.

סמל מס' 5

בשנת תש"ו, עם סיום המלחמה, התכנסה בלונדון 'כנסייה מכינה' בסימנו של משבר בתנועה: רבים מחבריה ניספו בשואה, הפליטים ביקשו לראות בארץ-ישראל מקום מקלט מידי; במקביל חששו רבים ממנהיגי האגודה, שהקמת מדינה בידי הרוב החילוני, תפגע באורחות החיים של היהדות הדתית בארץ-ישראל. רוזנהיים, נשיא אגודת ישראל, אף ביקש שהאגודה לא תציב את ארץ-

ישראל כמקום המקלט היחיד לפליטי אירופה, ותדרוש הגירה חופשית למדינות שונות בעולם. הסמל חזר להיות ניטרלי, וביטא נסיגה אל הכנסייה השנייה; נכללו בו שני לוחות הברית על רקע כדור הארץ והיקום.

סמל מס' 6

לקראת הקמת מדינת ישראל השתלבה אגודת ישראל בדרישה להקים מדינה והייתה שותפה להקמתה. בנובמבר 1948, ערב הבחירות לאסיפה המכוננת שהתקיימו בינואר 1949, הוקם גוש פוליטי משותף לאגודת ישראל, פועלי אגודת ישראל (פא"י) ותנועות הציונות הדתית – המזרחי והפועל המזרחי – בשם 'החזית הדתית המאוחדת'. החזית הדתית הציגה מצע משותף ובו מטרות ציוניות מובהקות, וסמל משותף שביקש לבטא שלושה אלמנטים: התורה, ארץ-ישראל ועם ישראל. בסמל הוצגה מפת הארץ תחומה בשני לוחות הברית, ומתחתיהם מגן-דוד גדול, שולח קרניים לכל חלקי הסמל. הצגת סמל משותף לאגודת ישראל ולתנועות ציוניות, ובו אלמנטים 'ציוניים' הוא ביטוי נוסף לשינוי האידיאלי שחל באגודת ישראל.

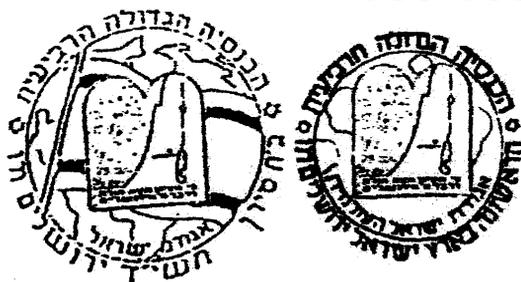

סמל מס' 7

בשנים הראשונות לקיום המדינה הייתה אגודת ישראל חברה בממשלה ושותפה לקונצנזוס הישראלי בנושאים כמו קיבוץ גלויות, בניית הארץ והגנתה.

המחנה האגודאי היה גם שותף להרגשת הנס שבהקמת המדינה, ואף היו בו מנהיגים שראו בתקומתה שלב ראשוני בגאולה – 'אתחלתא דקבוץ גלויות'. בסיוון תשי"ד התכנסה בירושלים הכנסייה הגדולה הרביעית של אגודת ישראל. כינוסה סיכם תקופת משבר באגודת ישראל, בה מחנה 'פועלי אגודת ישראל – ירושלים' (פאג"י) קרא תגר על מדיניות אגודת ישראל שהשתתפה בממשלת ישראל, ראה בכך סטייה מהאידאולוגיה האגודאית ועירער על מנהיגותו של הרב לויזן. פאג"י אף התמודדה בבחירות לכנסת במקביל לאגודת ישראל. כישלון מחנה זה בשתי מערכות בחירות חיזק את מעמדו של לויזן והעניק לגיטימציה לדרכו המדינית.¹⁴ דיוני הכנסייה הרביעית הוקדשו בעיקר לנושאים ארגוניים, בהם קביעת מעמדן של הסתדרויות אגודת ישראל מבריתניה ובארה"ב בקבלת החלטות של אגודת ישראל העולמית. מספר חברי שתי ההסתדרויות האמורות היה קטן, אך בראשם עמדו שני מנהיגים דומיננטיים באגודת ישראל העולמית: גודמן מבריתניה – המזכיר המדיני של אגודת ישראל העולמית, ורוזנהיים מארה"ב – נשיא אגודת ישראל.

ניסיונות ראשונים לכנס את הכנסייה הרביעית נעשו בשבט תשי"א ובאב תשי"ב, והסמל שעוצב לכנסייה זו הופיע בשילוב עם כל אחד מהתאריכים האמורים. היה זה סמל 'ציוני' לכל דבר: לוחות הברית ועליהם מפת ארץ-ישראל; מיקום הכנסייה – ירושלים, והכתובת 'כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים', מודפסים על רקע דגל מדינת ישראל – כל זה במרכז כדור הארץ. מגן-דוד עיטר כל אחד משני צידי הסמל. בכנסייה עצמה, כנראה מחשש לתגובות מיליטנטיות של נציגים מחו"ל, הוצג סמל דומה – ללא הדגל, ובמקום תאריך נדפסה הכתובת: 'הראשונה בארץ ישראל בירושלים'. סמל זה הוצג גם בכנסיות החמישית והשישית.

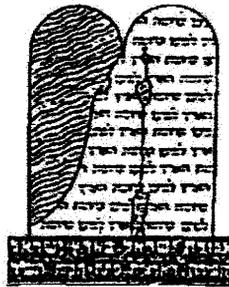

סמל מס' 8

סמל מס' 9

במישור הארצי הוצג לראשונה סמל בוועידה הארצית הרביעית שהתקיימה בפתח-תקוה בתש"ד. בבחירות לוועידה השתתפו 21 רשימות, רובן קשורות למחנות רעיוניים, וכולן זכו לציירים בוועידה. בוועידה נשמעו ההדים האחרונים למאבק שהתנהל בין היישוב האגודאי החדש, שביקש לשתף פעולה עם התנועה הציונית, לבין היישוב הישן, שביקש להתבדל מהיישוב העברי בארץ. במאבק זה הייתה ידו של היישוב האגודאי החדש על העליונה; הוועידה דרשה בהחלטותיה לבטל את הספר הלבן הפוגע בפליטי אירופה, שארץ-ישראל היא מקלטם היחיד, וליצור 'משטר מדיני אשר יאפשר לעם ישראל... את הגשמתו של המנדט ללא שום הגבלה... תורתנו הקדושה תשמש קונסטרוציה...'¹⁵. סמל הוועידה היה עשוי משני לוחות הברית, שתחמו את מפת ארץ-ישראל; הסמל כוסה בכתובת 'למען קדושת הארץ'.

סמל מס' 10

15. 'הצהרת אגודת ישראל לעתידה של ארץ ישראל', הדרך (א תמוז תש"ד), עמ' 1.

הוועידה הארצית השישית שהתקיימה בכסלו תשל"ז אימצה את רכיבי סמל הכנסייה החמישית, ללא המגן-דוד. הוצאת המגן-דוד מן הסמל לא נעשתה על רקע שינוי אידאולוגי; לדעתי, הייתה זו תוצאה של תחושת התבוסה וחוסר הביטחון ששררו במחנה האגודאי, כבמחנות פוליטיים אחרים, בעקבות מלחמת יום הכיפורים. בכנסייה השישית שהתכנסה בתש"ם, חזר המגן-דוד והופיע בסמל, כפי הנראה כתוצאה מתחושת ביטחון ויציבות בעקבות חתימת הסכם השלום עם מצרים, בנובמבר 1977, שעודדה יתר הזדהות עם הממלכתיות הישראלית.

סמל מס' 11

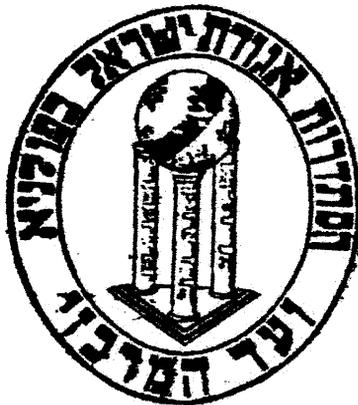
גם המחנות שהתגבשו בתוך הסדרות אגודת ישראל העולמית, עיצבו סמלים שביטאו את תפיסותיהם האידאולוגיות. מחנה אגודת ישראל בפולין, שהתגבש בסוף מלחמת העולם הראשונה, ניכר מעת היווסדו, ביחסו החיובי להתיישבות בארץ-ישראל. יישוב ארץ-ישראל הועמד במרכז מצעו,¹⁶ ודיווחים שוטפים על הנעשה בארץ ועל האפשרויות להתיישב בה, הובאו בעיתונות האגודאית בפולין, שייחודה לנושא זה.¹⁷

סמל אגודת ישראל בפולין כלל את האלמנטים של סמל הכנסייה הגדולה הראשונה – שלושה עמודים עם הכתובת 'תורה, עבודה וגמילות חסדים', עליהם מוצב כדור הארץ; הסמל עוטר בכתובת: 'אגודת ישראל בפולניא – הועד המרכזי'. במרכז כדור הארץ הופיעה הכתובת 'א"י' ברצועה החובקת את כדור הארץ. הדמיון הרב לסמל הכנסייה הגדולה הראשונה מורה לכאורה, שאלו

16. האדמו"ר מגור, שהיה מנהיג המחנה המרכזי באגודת ישראל שבפולין, ומחותנו של מנהיג אגודת ישראל בפולין, קרא לחסידיו לעלות ארצה ולהשקיע מהונם ברכישת קרקעות ובניית מפעלים. ראו: אברהם מרדכי אלטר, אוסף מכתבים ודברים, ווארשא תרצ"ז, עמ' סא-סב. יצחק אלפסי, 'אברהם מרדכי אלטר מגור ויחסו ליישוב ארץ-ישראל', בשבילי התחייה, כרך ב, רמת-גן תשמ"ז, עמ' 119-131.

17. לתיאור עיתונות זו ראו: יוסף פונד, 'ההיבט הציוני בעתונות אגודת ישראל', קשר, חוב' 9, (מאי 1991), עמ' 81-89.

הינן ראשי תיבות 'אגודת ישראל'. לדעתי המדובר בראשי התיבות המקובלים ל'ארץ-ישראל', שכן שם התנועה לא הופיע, בכתובים, בראשי תיבות. הסמל ביטא את מרכזיות ארץ-ישראל במצע מחנה זה.¹⁸

סמל מס' 12

מחנה ייחודי נוסף, שהתארגן במסגרת האגודה, הוא תנועת פועלי אגודת ישראל (פא"י), שוועידת הייסוד שלה התקיימה בוורשה בשנת 1922. למן ייסודה ביטאה פא"י תפיסה אידאולוגית ייחודית; תפיסתה החברתית הייתה סוציאליסטית מובהקת, ואילו בגישתה לנושא ארץ-ישראל דמתה יותר למחנה הציונות הדתית מאשר לאגודת ישראל. מראשית שנות השלושים דרשה פא"י ממנהיגי אגודת ישראל להגדיל את שיתוף הפעולה עם התנועה הציונית, ואף העלתה יישובים על קרקע הקק"ל, בניגוד להנחיות מנהיגות האגודה, שהתנגדה להתישבות על קרקע הקק"ל. בהתאם לתפיסתה האידאולוגית ביטא סמל התנועה את בניית ארץ-ישראל, הפרחת השממה, ועבודה עברית, לצד שמירת התורה. הסמל כלל את מפת ארץ-ישראל ומעליה שני לוחות הברית; במרכז המפה כף בנאים, והמפה מוקפת בכתובת: 'פועלי אגודת ישראל' מתוכה עולות שתי שיבולים.¹⁹

הסתדרות צעירי אגודת ישראל (צא"י) היוותה גורם מיליטנטי בתוך אגודת ישראל, ודרשה מדיניות אקטיבית נגד התנועה הציונית, כתנועה חילונית. יחד

18. המחנה האגודאי בפולין נקרא, עם היווסדו, 'שלומי אמוני ישראל'. אין בידי מידע לגבי מועד עיצוב הסמל; איתרתי על תיעוד מראשית שנות השלושים. האלמנטים שבסמל מצביעים לכאורה, על מועד קרוב לכנסייה הגדולה (תרפ"ג).

19. אין בידי מידע לגבי מועד עיצוב הסמל; איתרתי על מודעות רחוב משנת 1945 ואילך.

עם זאת, קראה לנוער לעלות ארצה, להתגייס להגנת הארץ ולבנייתה. עם הקמת המדינה השתלבה, גם היא, בחיים הפוליטיים, ועדות לכך בתיאור דגלה המופיע בהודעת הנהלת צא"י מתש"ט: 'הוצא דגל חדש של התנועה, צבע הדגל כחול על רקע לבן ומצויירים עליו שני לוחות הברית על גבי מפה של ארץ-ישראל. הדגל מבליט יפה את רעיון התנועה להשליט את התורה בחיי היום-יום של עם ישראל בארץ ישראל'.²⁰ צבעי הדגל כצבעי דגל מדינת ישראל, מהווים עדות מוחשית להשתלבות קבוצה זו בממלכתיות הישראלית.

סמלי אגודת ישראל שהיו בשנים הראשונות ניטרליים ביחסם לנושא הארץ-ישראל, עוצבו בהדרגה סמלים 'ציוניים'. השינויים שחלו בסמלי אגודת ישראל – הכנסת אלמנטים 'מזרחיים' ודקלים, וסמלים ציוניים כמפת ארץ-ישראל ומגן-דוד, ממחישים תפיסות של פלגים 'ציונים' בתוכה, ושינויים שחלו באידאולוגיה האגודאית, עד להשתלבותה בחיים הפוליטיים של מדינת ישראל, תוך התקרבות אידאית לתנועה הציונית.

20. הסדרות צא"י-הנוער האגודתי בא"י, ידיעות הנהלה הארצית, מס' 3, אלול תש"ט.